यण् सन्धि

सूत्र- इकोयणचि।

नियम-यदि ह्रस्व या दीर्घ इ, उ, ऋ तथा ऌ के बाद कोई असमान स्वर आ जाए तो इ-ई का य्, उ ऊ का व् और ऋ का र् तथा ऌ का ल् हो जाता है। जिस व्यंजन में ये स्वर संयुक्त होंगे, वह इन स्वरों के निकल जाने पर हलन्त हो जाएगा।

जैसे-

अति + अधिकम् =अत्यधिकम्

अति + आचार= अत्याचारः

यदि + अपि = यद्यपि

इति + अत्र =इत्यत्र

इति + आदि = इत्यादि

दधि + आनयः = दध्यानयः

उपरि + उक्तम् = उपर्युक्तम्

प्रति+ एकम् = प्रत्येकम्

इति + उक्त्वा = इत्युक्त्वा

सुधी + उपास्यः= सुध्युपास्यः

मधु + अरिः = मध्वरिः

सु + आगतम् = स्वागतम्

अनु + एषणम् = अन्वेषणम्

पितृ + आज्ञा = पित्राज्ञा

मातृ + आज्ञा = मात्राज्ञा

धातृ + अंशः = धात्रन्शः

पितृ + आकृतिः = पित्राकृतिः

ऌ + आकृतिः =लाकृतिः

अन्य उदाहरण–

(क) इ + असमान स्वर = य्

प्रति + उत्तरम् = प्रत्युत्तरम्

प्रति + उपकारः =प्रत्युपकारः

अभि + उदयः=अभ्युदयः

(ख) उ + असमान स्वर = व्

मनु+अन्तरे = मन्वन्तरे

गुरु + आदेशः = गुर्वादेशः

लघु + आकृति = लघ्वाकृति

(ग) ऋ + असमान स्वर = र्

पितृ + आदेशः=पित्रादेशः

वृद्धि स्वर सन्धि

वृद्धिरेचि / वृद्धिरादैच्

वृद्धिः + आत् + एच्

वृद्धिसंज्ञक अ/आ + ए ओ = ऐ औ

Trick -

पहचान – ऐ / औ की मात्रा

अ / आ + ए / ओ = ऐ औ

अन्य उदाहरण–

अ / आ + ए / ऐ = ऐ

अ/आ + ओ /औ = औ

लता + एषा= लतैषा

आ + ए = ऐ

विद्या + ऐश्वर्यम् = विद्वैश्वर्यम

वन + औषधिः = वनौषधिः

आ + औ = औ

देव + औदार्यम् = देवौदार्यम्

कन्य + ओदनम = कन्यौदनम्

आ + औ = औ

वन + ओकस: =वनौकसः

अन्य उदाहरण –

पुष्पौक – पुष्प + ओक :

नैवम्– न + एवम्

यैवम –या + एवम्

मतैक्यम् – मत +एक्यम्

धनैषणा – धन + एषणा

पञ्चैते – पञ्च+एते

विद्यैश्वर्यम् – विद्या + ऐश्वर्यम्

जलौघः–जल + ओघः

महौघः– महा + ओघः

लतैश्वर्यम– लता + ऐश्वर्यम्

तथैव – तथा + एव

सदैव –सदा + एव

तदैव –तदा + एव